

ERFGOED BRUSSEL

April 2018 | Nr026-027

Dossier **KUNSTENAARSATELIERS**

Varia **INTERIEURINRICHTING VAN HET KIK**
GESPREKKEN OVER IMMATERIEEL ERFGOED

VARIA

HET KONINKLIJK INSTITUUT VOOR HET KUNSTPATRIMONIUM

HET VERWEESDE
INTERIEUR VAN
EEN INNOVATIEF
MONUMENT

GERTJAN MADALIJS

INTERIEURARCHITECT, MASTER IN DE
MONUMENTEN- EN LANDSCHAPSZORG,
KONINKLIJK INSTITUUT VOOR HET
KUNSTPATRIMONIUM

De raadzaal op de 5de verdieping, 2018. Op de achtergrond het werk van Gaston Bertrand (© KIK-IRPA Brussel, cliché X121207).

HET KONINKLIJK INSTITUUT VOOR HET KUNSTPATRIMONIUM IS EEN VANZELFSPREKENDE PARTNER VOOR HET ERFGOEDBELEID DAT IN BRUSSEL GEVOERD WORDT. DE VELE SAMENWERKINGSVERBANDEN MET DE DIRECTIE MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN KWAMEN IN DIT TIJDSCHRIFT AL GEREGLD AAN BOD. DEZE FEDERALE INSTELLING IS GEHUISVEST IN EEN UITZONDERLIJK GEBOUW DAT IN 1962 WERD INGEHULDIGD EN WAARVAN BEPAALDE DELEN IN 2007 WERDEN BESCHERMD ALS MONUMENT. De auteur vat in deze bijdrage zijn recent onderzoek samen naar de preventieve conservatie van het interieur en het meubilair en belicht de kwaliteit van de werkomgeving die dit gebouw biedt.

Een gebouw moet functioneren. Het moet in de eerste plaats voldoening verschaffen. Gebruikers moeten er zich goed in, door en bij voelen. De vormgeving van een gebouw en het bijpassende interieur kunnen diezelfde occasionele gebruikers meetronen naar een totaal nieuwe wereld. Maar de vraag is hoe weloverwogen een interieurontwerp kan zijn? Hoe allesomvattend? Elke designer streeft ernaar, via zijn best geslaagde ontwerpen, een glimp te zijn van eenvormige en tijdloze perfectie.

Het destijds tot in het kleinste detail doordachte interieur van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK) vormt tot op vandaag het fundament voor het beoogde totaalbeeld van het toenmalige gebouw. Hoewel de interieurs van het gebouw typerend zijn voor de periode waarin ze ontstonden, kunnen ze ook vooruitstrevend worden genoemd, omdat ze vandaag nog niets van hun aantrekkingskracht verloren hebben. Ze bewijzen dat gevestigde smaak en raak gekozen creativiteit de toets van de tijd in ieder geval doorstaan. De elegante meubelcomposities en het genuanceerd vakmanschap van de KIK-bedenkers en de latere

Afb.1a

Voorgevel met luifel, 1964. Het werk van Olivier Strebelle is nog niet aanwezig [© KIK-IRPA Brussel, cliché B196590].

Afb.1b

De inkomhal met de iconische wenteltrap, 1964. (© KIK-IRPA Brussel, cliché B195264)

Afb.2

Directeur Paul Coremans in zijn bureau, geïnterviewd door Ludo Dekkers (BRT), 1963. (© KIK-IRPA Brussel, cliché B198213)

uitvoerders vormen voor erfgoedwerkers, architecten en ontwerpers tot op vandaag een bron voor tal van studies. Hier kunnen ze leren hoever toenmalige ontwerpers het idee en de normen van een *Gesamtkunstwerk* konden verruimen. Zeker als ze, vanuit hun creatief metier en ambachtelijke inzichten, hun arbeid spiegelen in zulke vernieuwende concepten als de inrichting van de werkruimten van

een overheidsinstituut met internationale renomme.

De Standaard-verslaggever Jaak Veltman vat op 21 december 1962, onder de grote, vette krantenkop 'Polikliniek voor zieke schilderijen. Kunst dokter Coremans krijgt een kostbaar laboratorium', de realisatie van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium gevat, maar met een zweempje ironie als volgt samen:

*"[...] Ingeplant tussen een afschuwelijke hangar en een weinig meer verkwikkelijk gebouw is aan het zogenoemde 'Jubelpark' in de hoofdstad een moderne polikliniek voor kunstwerken in gebruik gesteld. Of beter, onze ook internationaal bekende geneesheer van zieke, aangetaste, gebrekkige, avondse schilderstukken, de kunst-arts Paul Coremans, heeft een nieuwe kliniek gekregen en daarvan nu bezitgenomen. De goede, maar ook uiterst bekwame vakman, denk aan de bewogen strijd rond de Emmaüsgangers van de vervalser Van Meegren! – was op het uur U, dat dit kostelijke en kostbare pand werd overgedragen, hiervan zozeer onder de indruk, dat de emotie door zijn dankwoord heenbrak."*¹ (afb. 1a en 1b)

DE VOORGESCHIEDENIS

In de loop van de jaren 1950 ontmoetten Amerika en Europa, elk met hun vernieuwende horizons, elkaar in Brussel. Geen gebeurtenis illustreerde de hoopvol gestemde visie op de toekomst beter dan de geplande Wereldtentoonstelling. Ruim 42 miljoen mensen bezochten in de loop van amper een half jaar het evenement. Zowat een kwart van de bezoekers kwam bovendien uit het buitenland. Op topdagen telde de initiatiefnemers tot 700.000 belangstellenden. Ook beslissend voor dergelijke cijfers en allicht het vermelden waard: *It was a Long, Hot Summer*². In aanloop naar dit evenement kwam er in de hoofdstad een dynamisch proces op gang om Brussel voorgoed om te vormen tot een moderne metropool. Hierbij mikte men voornamelijk op de internationale uitstraling van de stad. In die context kwam het KIK-gebouw tot stand³. Zijn uiteindelijke realisatie werd voorafgegaan door een ronduit lange en loodzware lijdensweg. Directeur Paul Coremans en zijn equipe dienen nogal wat

Afb.3
 Ontwerp voor het
 nieuwe gebouw, arch.
 Charles Rimanque,
 1957 (© KIK-IRPA
 Brussel, cliché
 X059961).

heksentoeën uit te halen om het nieuwbouwdossier op kruissnelheid te krijgen. Tal van vermoedelijke medestanders worden voor het spreekwoordelijke KIK-karretje gespannen en de initiatiefnemers krijgen uiteindelijk groen licht van het ministerie van Openbare Werken (afb. 2).

De aanbestedingsprocedure kan in 1959 worden opgestart en het oorspronkelijk door Coremans gelanceerde idee van een multidisciplinaire samenwerking krijgt stilaan vorm. Eén gemeenschappelijk doel verenigt vanaf nu kunsthistorici, fotografen, scheikundigen, fysici en restaurateurs rond de inventarisatie, de studie en de restauratie/conservatie van het kunstbezit in ons land. Net als het gebouw en zijn vestigingsplaats op de Jubelparksite, zal ook het interieur van het KIK moeten bijdragen tot een toekomstgerichte en ultra-professionele uitstraling. Banken en handelsondernemingen, maar ook overheidsadministraties vallen in die periode nu eenmaal onvoorwaardelijk voor spraakmakende interieurs met modern meubilair, die verwijzen naar een veelbelovend en succesvol toekomstperspectief.

Zowel het grote publiek in eigen land als in het buitenland moet met verwondering toekijken.

Op 7 januari 1957 krijgt Diestenaar Charles Rimanque (1913 – 1977) van het ministerie van Openbare werken en Wederopbouw een contract aangeboden voor het globale ontwerp van het nieuwe instituut. De door de architect tijdens de ontwerpfase opgemaakte perspectieftekeningen vormen een bijzonder interessant onderzoeksgegeven. Ze beklemtonen de directe relatie tussen het nieuw op te richten gebouw en de openbare ruimte van het Jubelpark. Via deze perspectieftekeningen dwingt de architect, zoals een stedenbouwkundige, de opdrachtgevers om bij de uiteindelijke uitwerking de interactie tussen het gebouw en het omliggende landschap zeker niet uit het oog te verliezen. Zo zet hij hen ertoe aan blijvend rekening te houden met de oriënterende en compositorische parameters *in situ* (afb. 3).

Hij tekent en plaatst het bouwwerk in een met zorg geregisseerde omgevingscontext, aan drie zijden omringd door groen en bestaande bebouwing, meer dan waarschijn-

lijk om zo de aandacht te vestigen op het suggestieve effect van de nieuwbouw in zijn directe omgeving. De voorgevel van het KIK duikt, zelfverzekerd van zijn modernistisch ogende uitzicht, op vanachter een denkbeeldig voorplein en dito tuin en vormt zo een monumentaal scheidingsvlak tegenover de overwegend 19de-eeuwse, residentiële woonhuisbebouwing langs de Renaissancelaan. Onder meer door gebruik te maken van deze perspectivische omgevingstekeningen en montages, die de ideale *mise-en-scène* van het nieuwe instituut zo goed mogelijk trachten weer te geven, weet de architect zijn opdrachtgevers uiteindelijk te overtuigen van zijn inzichten.

.....

EEN EIGENTIJD TOONVOORBEELD VAN CORPORATE CULTURE

Na de ruwbouw, voltooid in november 1959, vormde de binneninrichting, gerealiseerd tussen 1960 en 1962, het sluitstuk van de oprichting van één van de meest prestigieuze wetenschappelijke instellingen die ooit in ons land verwezenlijkt werden.

Afb.4

De bouwwerf van het instituut: het interieur is nog een open ruimte zonder dragende wanden, 1959 (© KIK-IRPA Brussel, cliché B0084531).

Afb.5

Interieurarchitect Stéphane Jasinski in zijn atelier, 1969 (© M. Jasinski).

Samen met de karaktervolle buitenstructuur straalt het stijlvolle interieur de toenmalige visie op de representatieve functie van de instelling uit. Niet enkel het naoorlogse vooruitgangsoptimisme maar ook het doelbewust streven naar technisch-wetenschappelijke suprema-

tie maken van dit overheidsgebouw een schoolvoorbeeld van de vanuit Amerika naar Europa overgewaaid *corporate culture*⁴.

Demonteerbare en herbruikbare scheidingswanden en gevelelementen zijn in die dagen helemaal en

vogue. Ook bij het ontwerp van het KIK-interieur wordt uitgegaan van een modulaire opbouw en gestreefd naar gemakkelijk aanpasbare ruimten (afb. 4). Door de veelal in tijd begrensde, occasionele onderzoeksprojecten, de diverse onderzoeksfuncties met hun uiterst hoge eisen en de in omvang en samenstelling wisselende onderzoeksteams, vraagt de ruimtelijke ondersteuning van onder andere laboratoria en ateliers immers steeds opnieuw om specifieke voorzieningen. Vandaar de noodgedwongen eis van de bouwheer om stelselmatige en ongecompliceerde verbouwingen van het beschikbare areaal tot een nieuwe combinatie van ruimten mogelijk te maken. Een keuze die vandaag nog steeds haar functionaliteit bewijst.

In de bestudeerde tijdspanne worden in België nogal wat totaalprojecten voor interieurs gerealiseerd door de zeer gesmaakte Brusselse *Ateliers Stéphane Jasinski*⁵ (afb. 5). De prestigieuze Ateliers namen als vanzelfsprekend ook de inrichting van de gemeenschappelijke ruimten, de raadzaal en het directiebureau van het KIK voor hun rekening. De vermaarde interieurarchitect Stéphane Jasinski (1907 – 2002) ontwierp het geheel in een uiterst sobere stijl en maakte gebruik van eigentijdse materialen zoals lambrijsingen in makassaars ebbenhout, tegels in composietmarmor, linoleumvloeren en grijs tot felblauw stofbehang. De losse meubelstukken maken het interieur compleet.

Doorheen de jaren bleven slechts weinig van Jasinski's interieurontwerpen in hun oorspronkelijke staat bewaard. Verschillende ontwerpen werden genadeloos vernietigd vanuit een vermeende drang om te vernieuwen: de Financiëntoren werd afgebroken, het P&V-hoofdkwartier – de eerste Brusselse kantoor-toren – werd totaal heringericht en

Afb.6

De *Executive Chair 71*, ontworpen door Eero Saarinen voor Knoll. Gebruikt in de bureau's van het instituut (© KIK-IRPA Brussel, cliché X081007).

Afb.7

Domus Chair, ontworpen door Ilmari Tapiovaara. Gebruikt in de eetzaal op de 5de verdieping (© KIK-IRPA Brussel, cliché X081015).

Afb.8

De leeszaal van het KIK, met meubilair op maat gemaakt door De Coene, 1964 (© KIK-IRPA Brussel, cliché G000262).

de IBM-site Ter Hulpen werd herbestemd. In 2007 zien we voor het eerst een echte valorisatie van Jasinski's werk wanneer het KIK-interieur gedeeltelijk beschermd wordt⁶.

Het door de ontwerper gekozen Knoll-meubilair werd in die periode gezien als het bij uitstek 'hedendaagse' meubel. De vernieuwende vormtaal zonder overbo-

dige decoratie en de uitvoering in eenvoudige maar kwaliteitsvolle materialen blijkt de perfecte keuze voor de stoffering van een vooruitstrevende instelling als het KIK. De Amerikaanse meubelgigant Knoll was in geen tijd opgeklimmen tot één van de meest tot voorbeeld strekkende symbolen voor de in de jaren 1950 en 1960 heersende moderne, goede smaak⁷. Maar liefst 40 ontwerpen van Knoll

behoren vandaag tot de permanente designcollectie van het Museum of Modern Art (MOMA) in New York. De *Executive Armchair 71* en de *Executive Chair 72* uit de 70 Serie ontworpen door de Fin Eero Saarinen (1910 – 1961), zijn in verschillende kleuren en afwerkingstypes – vaak unieke stukken in België – terug te vinden in de bureaus van het instituut (afb.6). Deze en andere designklassiekers zoals de *Domus chair* (afb. 7) van de

Afb.9

Kunstenaar Olivier Strebelle voor de mal van zijn kunstwerk 'Trois c'est la foule III', 1965 (© KIK-IRPA Brussel, cliché 2792).

Afb.10

Een van de laboratoria van het KIK, 1964 (© KIK-IRPA Brussel, cliché G000268).

eveneens Finse ontwerper Ilmari Tapiovaara (1914 – 1999) en op maat ontworpen meubilair van de *Ateliers Jasinski*, worden vandaag nog evenveel gewaardeerd.

Het KIK-interieur en zijn meubilair bekleden door hun elegante composities en uitgekiende ontwerpen een unieke plaats in het segment van historische hoofdstedelijke kantoorinterieurs. Dat wordt nog versterkt door het ongevenaarde vakmanschap van de uitvoerders, de iconische Kortrijkse Kunstwerkstede Gebroeders De Coene⁸ (afb. 8). De firma kaapt tussen 1903 en 1958 tal van hoofdprijzen weg op gerenommeerde beurzen en wereldtentoonstellingen. Het bedrijf zal jarenlang, zowel nationaal als internationaal, de meubelkunst, de interieurbouw en de architectuur mee vormgeven⁹.

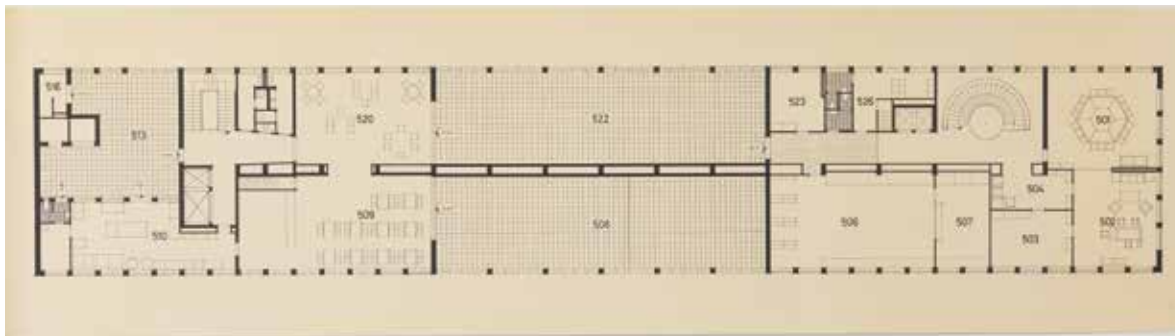
KUNST IN HUIS

Sinds mensenheugenis is er voor kunst een grote rol weggelegd in

de publieke en semipublieke ruimte. In de jaren 1950 en 1960 zal de Belgische overheid doorgaans kunstwerken met een ronduit abstracte vormtaal plaatsen. Op die manier hielpen de bevoegde instanties als het ware de zegepraal van het naoorlogse modernisme uit te dragen. Het wordt al snel duidelijk dat ook in het KIK-gebouw de integratie van representatieve hedendaagse kunst een duidelijke meerwaarde voor het totale ontwerp betekent. De Commissie voor Kunst en Ambachten, ondergebracht bij de Regie der Gebouwen, brengt advies uit over de integratie van kunstwerken in het KIK. De in de archieven teruggevonden lijst '*Désignations en 1960*', opgesteld door deze commissie, vermeldt onder andere enkele voor het KIK geselecteerde werken en hun respectievelijke aankoop-prijs: "*De Vinck, céramique 100.000, Bertrand, peinture murale 200.000, Slabbinck, id. 100.000, Ghysels, dinanderie 90.000, Leplae, sculpture-bronze 250.000.*"¹⁰ Vandaag is het merendeel van deze werken nog steeds in situ aanwezig, zij vormen

een sprekende getuige van een ontwerptaal die ons terugbrengt naar de hoogdagen van het instituut.

Belgisch beeldhouwer Olivier Strebelle (1927 – 2017) vervaardigt in de jaren 1965-1966 de monumentale constructie *Trois c'est la Foule III* (bronzen beeldhouwwerk bestaande uit acht elementen, 450 x 350 centimeter) voor de voorgevel van het gebouw (afb. 9). In de inkomhal en op het eerste bordes bevinden zich nog steeds de koperen sculpturen die destijds besteld werden bij kunstenaar-koperslager Jean-Pierre Ghysels (1932): *Groep-Ruimte* (dinanderie, 120 x 348 centimeter), uit 1962 (zie afb. 1), en *Decoratieve compositie* (dinanderie, 140 x 404 centimeter) uit hetzelfde jaar. Op het hoogste trapportaal hangt nog steeds een immens kunstwerk van de sociaal geëngageerde kunstenaar Edmond Dubrunfaut uit 1974, *Ainsi va la vie* (geëmailleerd schilderij op metalen panelen, 270 x 497 centimeter). Voor het bureau van Paul Coremans ontwierp Dubrunfaut ook het bijzondere wandtapijt *Plein Vol*. Het

Afb.12
Plattegrond van de 5de verdieping, 1961 (© KIK-IRPA Brussel, cliché X067562).

Afb.11
Uitvoeringstekening van de wandelementen, 1961 (© KIK-IRPA Brussel, cliché X067595).

kleurrijke, met bloemen en vogels in vlucht versierde wandtapijt blijkt zich reeds bijna 40 jaar in de reserves van een Doorniks museum te bevinden¹¹.

Al deze kunstwerken lijken precies dezelfde taal te spreken als de ruimten waarin ze destijds werden aangebracht. Soms zijn de grenzen zo vaag dat men zich zou kunnen afvragen wanneer en hoe een sculptuur of een picturaal werk in optima forma overgaat in een architecturaal element, en omgekeerd.

DE INRICHTING EN UITRUSTING VAN EEN MODERN INSTITUUT

In het toenmalige eisenprogramma met betrekking tot de inrichting van het gebouw gingen de ontwerpers resoluut uit van het werkren-

dement en de veiligheid van het personeel enerzijds en de optimale bescherming tijdens de conservatie van de kunstwerken anderzijds. Daarenboven wenste de bouwheer uitdrukkelijk dat er maximaal rekening zou gehouden worden met zowel de gemeenschappelijke als de specifieke eisen van de verschillende diensten. Tegelijkertijd moest men incalculeren dat de voor behandeling binnengebrachte objecten tot in het oneindige konden verschillen van aard, vorm, afmeting of gewicht. Er werd eveneens vooropgesteld dat alle lokalen van eenzelfde departement op eenzelfde niveau dienden gebundeld te worden (afb. 10).

Het alles bepalende element, de kern van het verdelingsstelsel, is een gang, bekleed met de toen razend populaire *Panolux*-panelen¹², die dwars doorheen het midden van het gebouw de trapzalen met de liften verbindt (afb. 11). Men opteerde er destijds voor om de lokalen met grote afmetingen en duidelijke activiteitszones, ateliers, laboratoria en werkplaatsen, hoofdzakelijk aan de noordelijk gerichte voorzijde van het gebouw te huisvesten.

De administratieve activiteiten werden zoveel mogelijk aan de zuidelijke achterzijde geïntegreerd. De ruim-

ten die minder rechtstreeks gelinkt waren aan de intramurale kerntaken van het instituut en die men bijgevolg minder frequenteerde (de directielokalen, de kantine, de ontspanningszaal, de centrale bibliotheek en de afladingshal) werden ingericht aan de beide uiteinden van het gebouw en op de vijfde verdieping (afb. 12).

Het Bulletin van het KIK uit 1964 vat het interieurconcept van Stéphane Jasinski op de vijfde verdieping als volgt samen: "[...] *de beroepsbe- kwaamheid en het uitzonderlijk kunstgevoel kenmerken de heer S. Jasinski: dank zij hem kwam iets tot stand, stijlvol en tevens sober*", zoals Paul Coremans het voor ogen had¹³.

LOKAAL 501 en 502: het bureau van de Directeur en de raadzaal

Het directiebureau (lokaal 502) werd volledig op maat van Coremans ontworpen. Interieurarchitect Jasinski koos hier voor een zeer sobere opzet. Het gebruik van olijffessen lambriseringen en een subtiel stofbehang doen in hun eenvoud het geheel tegelijk luxueus en statig voorkomen. Een opvallend element is de kamerhoge schuifwand, ook in olijffessenhout, die opengeschoven zorgt voor een stijlvol en harmonieus ensemble

Afb.13a

Het directiebureau (5de verdieping) met schuifdeur en het werk *Plein Vol* van Edmond Dubrunfaut, 1965 (© KIK-IRPA Brussel, cliché B198653).

Afb.13b

Het directiebureau, 2018 (©KIK-IRPA Brussel, cliché X121210).

Afb.14

De raadzaal op de 5de verdieping, 1963 (© KIK-IRPA Brussel, cliché B195261).

met de aangrenzende raadzaal. In de twee muren voorzien van raampartijen bracht de ontwerper onder de tabletten, door middel van glazen panelen, afsluitbare opberggladen aan. Rechts van de inkomdeur werd onopvallend een barkast in de wand ingebouwd. Centraal in de ruimte staat Coremans' impressionante olijfessen bureau en werkstoel. De stoel, 'basculant, roulant et pivotant', is bekleed met het zogenaamde vacherette kalfsleder. De drie bijbehorende bezoekers-

stoelen aan de overkant van het bureau zijn overtrokken met een stof 'd'une valeur marchande de 500fr/m²'¹⁴.

De originele canapé en de twee clubfauteuils werden in de jaren 1990 overtrokken met een zachtblauwe stof, waarschijnlijk gelijkend op het origineel. Het reeds vermelde weggehaalde wandtapijt *Plein Vol* werd begin jaren '80 vervangen door het werk *Betonpoëzie* van Veerle Dupont (afb.13a en 13b).

De aangrenzende raadzaal (lokaal 501) lijkt, door hetzelfde materiaalgebruik, als het ware als één samen bedacht geheel voort te vloeien uit het directiebureau. De ondertussen gewijzigde vloerbekleding bestond aanvankelijk uit een grijsblauw, laagpolig wollen tapijt.

Hier treffen we geen zitmeubilair uit de *70 Serie* van Knoll aan. De kern van het meubilair bestaat uit zes trapezoidale tafels uit olijfjes die samen een grote zeshoekige tafel vormen, 18 stoelen overtrokken met yakleder en twee lage 'armoires'. Twaalf hangende cilindervormige porseleinen lichtarmaturen geven de ruimte een typische jaren 1960 look. Kamerhoge klassiek transparante glasgordijnen temperen het binnenvallende licht en zorgen voor een tijdloos kader (afb. 14). De kamerbrede *Abstracte Compositie* uit 1962 van *Jeune Peinture Belge*-kunstenaar Gaston Bertrand, in 1953 onderscheiden met de prijs van de Belgische kunstcritiek, transformeert de muur zelf haast in een schilderij. Het werk hing oorspronkelijk in de aan de kantine grenzende ontspanningszaal (Lokaal 520), maar deze ruimte werd nadien omgevormd tot wat vandaag het textielatelier

Afb.15

De eetzaal op de 5de verdieping, 1962 (© KIK-IRPA Brussel, cliché B195268).

Afb.16

De ontspanningsruimte (5de verdieping), 1963 (© KIK-IRPA Brussel, cliché B193420).

is. Het weelderige, kleurrijke tien panelen tellende kunstwerk gold tot de jaren 1980 als dé blikvanger van deze ruimte.

LOKAAL 509: de eetzaal (de mess)

De eetzaal, door de habitués van het instituut steevast de 'mess' genoemd, werd oorspronkelijk van de directieruimten en de iconische trappenhuis gescheiden door twee imposante terrassen die een prachtig uitzicht boden op het Jubelpark. Het totaalplaatje van dit deel van de noordvleugel verschilt vandaag grondig met de situatie zoals ze te zien is op beeldmateriaal uit 1964. Dat toont, aan de voorgevel van het gebouw, een zeer luchtige ruimte, volop badend in licht dat binnenvalt doorheen de kamerhoge terrasdeuren.

De aan het terras grenzende wand is bekleed met een lambrisering uit een imitatie van makasaars ebbenhout, de vloer is van wit kunstmarmer. Verder staat er een toonbank in olijffessenhout en enkele rijen rechthoekige De Coene-tafels met een uiterst eenvoudig wit melamineharsen blad op een zwartgelakt metalen onderstel. Op de tafels pronken de destijds

obligate kristallen asbakken. De Finse interieurarchitect Ilmari Tapiovaara ontwierp reeds in 1948 de oerdegelijke Scandinavische *Domus*-stoelen, die het plaatje vervolledigen. Deze stoelen worden gekenmerkt door een beukenhouten frame, de zitting en rug uit geperst beukenmultiplex zijn bekleed met het exclusieve camelkleurige yakleder (afb. 15).

Het functionele design van deze ruimte, stapelbaar en gebruiksvriendelijk, past perfect in de toenmalige opvatting dat een interieur mensvriendelijk en op maat van de gebruiker moest zijn. Net zoals de raadzaal en het directiekantoor aan de andere uiterste zijde van de terrassen, werden de mess en aangrenzende ontspanningszaal eveneens als één geheel, zonder schuifdeur maar afzonderlijk van elkaar bruikbaar, ontworpen.

Vandaag is er van dit stijlvolle ensemble nog maar weinig over. Zo werden de stoelen onlangs vervangen door een hedendaags, eveneens stapelbaar model dat absoluut niet overeenstemt met het origineel. Enkel de toonbank kan, samen met de laatst overgebleven wandklok uit

de sixties, getuigen van de iconografie van het oorspronkelijke ontwerp. Ook de oase van licht verdween jammer genoeg al in de jaren 1980, toen men wegens plaatsgebrek de terrassen opofferde voor een papier- en lederatelier.

LOKAAL 520: de ontspanningszaal

De ontspanningszaal bevond zich, aan de achtergevel van het instituut, in het verlengde van de mess. Het vertrek werd ingericht volgens dezelfde sobere lijn, maar was zeer kleurrijk door het eerder geciteerde kunstwerk *Abstracte compositie* dat Gaston Bertrand in 1962 speciaal voor deze ruimte ontwierp. De zaal werd bemeubeld met elegante stoelen met zwartgelakt metalen onderstel en bruine yaklederen bekleding, de legendarische *Executive Armchair 71'* uit de *70 Serie* van Eero Saarinen voor Knoll en enkele kleine tafeltjes van dezelfde Amerikaanse meubelgigant (afb. 16). Ook van dit fraaie plaatje blijft er echter niets meer over. De verpozingsruimte werd in de jaren 1980, net als het aangrenzende terras, immers opgeofferd ten gunste van het eerder geciteerde textielatelier. Het meubilair werd destijds her en der verdeeld over andere lokalen.

OVER TOEN, NU EN STRAKS: DE TOEKOMST VAN HET KIK-GEBOUW

Het interieur van het KIK bekleedt vandaag een unieke plaats in het landschap van historische hoofdstedelijke kantoorinterieurs. Het geheel van modulaire wanden en de setting van weleer zijn grotendeels intact gebleven en vormen bijgevolg een in hoge mate uniek en zeldzaam geheel binnen de Belgische interieurarchitectuur en -geschiedenis.

Dit is een heus naorlogs curiosum waarbinnen men het hart van de toenmalige grandeur nog krachtig voelt kloppen. Het bewustwordingsproces om historisch waardevolle kantoorinterieurs na verkoop van het pand of bij renovatie zoveel mogelijk integraal te beschermen loopt echter in nogal wat gevallen trager dan gewenst. In doorsnee kantoorgebouwen worden de originele interieurelementen slechts zelden bewaard. De vraag naar meer comfort en veranderende smaken of inzichten verminken soortgelijke interieurs veelal voorgoed. Bovendien hangt het behoud van de inrichting bij uitbreiding of renovatie voor een belangrijk deel samen met de betrokkenheid van de gebruikers. Dit soort interieurs kan echter door de juiste preventieve maatregelen perfect behouden worden en behoeven op die manier ook minder snel restauratie.

Bij elke bouwkundige aanpassing zou men moeten uitgaan van de objectieve cultuurhistorische waardebepaling van het authentieke erfgoed. Nog steeds verdwijnen grote hoeveelheden waardevolle moderne bouwmaterialen, zoals de hier besproken modulaire wandsystemen, zonder enige vorm van documentatie of beschrijving definitief door sloop en/of vervanging. Om gelijkaardige materialen optimaal

te leren waarderen moet niet enkel gekeken worden naar eventuele gebreken door pakweg ouderdom, maar ook naar de betekenis die zij vandaag hebben voor de moderne architectuurstudie.

De bescherming van bepaalde onderdelen van het KIK-gebouw in 2007 en zijn ongewijzigde functie maken dat dit overheidsgebouw, in tegenstelling tot veel soortgelijke kantoorcomplexen uit dat tijdsegment, tot op heden grotendeels onaangetast in zijn originele vorm bleef voortbestaan. De functie van het KIK als wetenschappelijk instituut lijkt de voor de hand liggende reden waarom het vandaag nog in authentieke staat bewaard bleef. Anders zou het nu inderdaad meer dan waarschijnlijk één van de dertien-in-een-dozijn kantoorgebouwen in de hoofdstad of misschien zelfs afgebroken zijn. Is deze functie effectief zijn sterkte of eerder een toekomstige zwakte?

Het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium staat vandaag dan ook oog in oog met zijn verleden. Jarenlang gebruik, gewenning en vernieuwing hebben de originele inrichting echter overschaduwd en ertoe geleid dat het totaalconcept grotendeels uit het oog werd verloren. Het is normaal dat een groot aantal objecten, in het bijzonder het zitmeubilair, door overmatig gebruik in een slechte conservatiestaat verkeren. Redenen genoeg om zich bewust te worden van de waarde die dit interieur en zijn ontwerpers vertegenwoordigen.

Binnen het huidige onderzoek worden, door middel van een uitvoerig collectieplan, de *in situ* overgebleven meubelstukken geïnventariseerd en gevaloriseerd en mogelijke conservatie- en/of restauratiebehandelingen onderzocht. Na het opstellen van een waardebepaling, werden

er verschillende objecten gefotografeerd en gedocumenteerd in een conditierapport. Een permanente expositie belicht het bouwverleden, de opmerkelijke meubelontwerpen en de huidige verschijningsvorm van het instituut.

Voor verschillende meubelstukken, zoals delen van het overgebleven zitmeubilair, veelal in onbruik geraakt door hun slechte staat van conservatie, zijn in samenwerking met het textielatelier meubelhoezen op maat gemaakt. Dat vormt een aanzet om tot collectiestukken geworden KIK-objecten te beschermen tegen tal van mogelijke schadelijke factoren zoals licht, stof, water, ongedierte en schimmels. Deze stukken worden in een depotruimte ondergebracht.

Een protocol rond het gebruik van de originele objecten werd opgesteld. De interne en externe gebruikers van het instituut worden op die manier geïnformeerd over de unieke plaats die ze in het landschap van historische kantoorinterieurs vertegenwoordigen. Vraag blijft welke koers het KIK moet varen in zijn omgang met de 'eigen collectie'. Voor een historisch waardevol interieur als dat van het KIK is het zeer belangrijk om resoluut weloverwogen beslissingen te nemen met betrekking tot een degelijk collectiebeheer. De keuze om objecten actief te blijven gebruiken of ze op een goede manier te bewaren in een aangepast depot, moet in elk geval stoelen op doordachte en wetenschappelijk onderbouwde afwegingen.

NOTEN

1. KIK-archivalia, archiefplaats: 2796.
2. Met een knipoog naar de Amerikaanse film *The Long, Hot Summer* (1958)
Regie: Martin Ritt. Cast: Paul Newman, Orson Welles, Joanne Woodward. 20th Century Fox.
3. Het KIK is de federale wetenschappelijke instelling belast met de documentatie, studie en conservatie/restauratie van het culturele en artistieke erfgoed van ons land.
4. In de jaren 1960 en 1970 maten grote instellingen zich, onder andere via vernieuwende interieurs maar ook logo's en een heuse bedrijfspolitiek, een modern en standingvol imago aan. Binnen de KIK-context is het dan ook niet verwonderlijk dat de initiatiefnemers destijds de opdracht voor quasi de volledige binneninrichting toewezen aan ontwerpers en firma's die toonaangevend waren binnen hun marktsegment.
5. Stéphane Jasinski was de broer van de veelgeprezen architect Stanislas Jasinski. In de jaren 1930 introduceerde hij het meubilair van o.a. Mies van der Rohe, Le Corbusier en Marcel Breuer bij het gros van de Belgische toparchitecten.
6. Sinds 29/11/2007 zijn de gevel, de centrale trap en zijn kunstwerken, het directiekantoor en de raadzaal van het modernistische gebouw beschermd als monument.
7. Het relatief dure Knoll was in ons land ondertussen symbool geworden van de nieuwe administratie en de zogenaamde hogere sociale klassen. Dat weerhield de tijdschriften echter niet om het concept uitgebreid te bewieroken. *Bouwen en Wonen* bijvoorbeeld wijdde zijn decembernummer van het jaar 1958 zelfs helemaal aan de meubelgigant uit de Verenigde Staten (VANDERPOORTEN, N., *First Class Seat to Modernity. De import van het moderne Amerikaanse interieur in België en Europa (1945-1965)*, UGent, 2009, p. 105).
8. Ontwerper Philippe Neerman (1930 – 2011) was tussen 1956 en 1969 als projectleider verbonden met De Coene, in deze periode was hij verantwoordelijk voor de KIK-inrichting. Stonden ook op zijn palmares: de interieurs van de Koninklijke Bibliotheek Albert I, de Innovation in Brussel, het interieur van Philips in Eindhoven en de zalen van de Unesco in Parijs.
9. Zie: MAYEUR, R., HERMAN, F. en VAN DIJK, T., 'Kunstwerkstede De Coene: ambacht en industrie in design en architectuur,' *Openbaar kunstbezit in Vlaanderen*, vol. 44, Antwerpen, 2006.
10. KIK-archivalia, archiefplaats: 2782 – 2793.
11. VIRAY, A., *Le chant poétique de Dubrunfaut. Tapisseries*, Bruxelles, André de Rache, 1978, p.179. Tijdens een vervolgonderzoek (2016-2017, RICH, Brussels, Baillet Latour Fund internship at the preventive conservation/documentation cell) ging de auteur op zoek naar het 'verdwenen' wandtapijt van Dubrunfaut. Na heel wat speurwerk kon het tapijt, dat eigendom is van de Belgische Staat en onderdeel uitmaakt van de collectie van de Franse Gemeenschap, gelokaliseerd worden. Ondertussen werden de nodige stappen ondernomen om een nieuwe bruikleenovereenkomst met de Franse Gemeenschap te sluiten. Het tapijt zal zo hoogstwaarschijnlijk, na bijna 40 jaar, zijn originele plek in het directiebureau terugkrijgen.
12. De toplaag van deze melamineharsplaten was vaak een geprint of gekleurd blad of houtfineer. Het resultaat was een massief, gelaagd paneel. Ze waren glad, onderhoudsvriendelijk, onbrandbaar, duurzaam, slijtvast en bestand tegen hitte, vocht, alcohol, zuur en vet. Ze waren makkelijk te verzagen, doorboren en verlijmen (op een drager in hout, multiplex of vezelplaten). VAN DE VOORDE, S. et al. *Naoorlogse bouwmaterialen in woningen in Brussel 1945-1975*, VUB, Brussel, 2015.
13. 'Het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium en zijn nieuwbouw: De voltooiing', *Bulletin van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium*, dl. VII., 1964, p.131.
14. 'met een marktwaarde van 500 fr/m² Archief KIK, nr. 2689.

The Royal Institute for Cultural Heritage: the orphaned interior of an innovative monument

The Royal Institute for Cultural Heritage is an important participant for the heritage policy carried out in Brussels. This federal institution itself is housed in an exceptional building that was inaugurated in 1962. Certain parts of it were listed in 2007. In this article, the author summarises his recent research into the preventive conservation of the interior and furniture of this building and highlights the quality of it as a remarkable example of the corporate culture of its time. The design of the interior of the Royal Institute for Cultural Heritage (IRPA-KIK), into which went a lot of attention, down to the finest details, still forms the basis for the intended image of the building as a whole. Although it is typical of the period in which they originated, it is also exceptional because it has not yet lost any of its appeal today. It proves that established taste and well-chosen creativity will pass the test of time. The elegant furniture and the subtle craftsmanship of the designers and builders are to this day an important research subject for heritage workers, architects and designers. From this example, they can learn how far the designers of the time were able to expand the idea and the standards of a *Gesamtkunstwerk* and make conscious choices based on their research regarding the further use and conservation of this exceptional interior and its collection of furniture and other objects.

COLOFON

REDACTIECOMITÉ

Stéphane Demeter, Paula Dumont,
Murielle Lesecque,
Griet Meyfroots, Cecilia Paredes
en Brigitte Vander Bruggen

EINDREDACTIE NEDERLANDS

Paula Dumont en Griet Meyfroots

EINDREDACTIE FRANS

Stéphane Demeter

REDACTIESECRETARIAAT

Murielle Lesecque

COORDINATIE ICONOGRAFIE

Julie Coppens en Griet Meyfroots

COORDINATIE DOSSIER

Griet Meyfroots

AUTEURS/ REDACTIONELE MEDEWERKING

Marie Becuwe, Laurence Brogniez,
Marcel M. Celis, Victoire Chancel,
Tatiana Debroux, Paula Dumont,
Jacinthe Gigou, Coralie Jacques,
Harry Lelièvre, Judith Le Maire,
Isabelle Leroy, Gertjan Madalijns,
Dominique Marechal,
Griet Meyfroots, Christian Spapens,
Iwan Strauven, Linda Van Santvoort,
Francisca Vandepitte, Brigitte Vander
Bruggen, Tom Verhofstadt

VERTALING

Gitracom, Hilde Pauwels,
Ubiqu Belgium NV/SA

NALEZING

Koenraad Raeymaekers,
Wim Kenis, Harry Lelièvre,
Coralie Smets, Tom Verhofstadt en
de leden van het redactiecomité

VORMGEVING

Polygraph'

ONTWERPER MAQUETTE

The Crew communication nv

DRUK

IPM printing

VERSPREIDING EN

ABONNEMENTENBEHEER

Cindy De Brandt,
Brigitte Vander Bruggen
bpeb@gob.brussels

BEDANKINGEN

Cathy Clarisse, Chantal d'Udekem,
Anne Macebo, Mary Peterson,
Linda Van Santvoort, Menno de Boer

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Bety Waknine, directrice-generaal
van Brussel Stedenbouw en Erfgoed/
Gewestelijke overheidsdienst
Brussel, CNN – Vooruitgangstraat
80, 1035 Brussel.

De artikelen zijn gepubliceerd
onder de verantwoordelijkheid
van de auteurs. Alle rechten voor
het reproduceren, vertalen of
herwerken zijn voorbehouden.

CONTACT

Directie Monumenten en
Landschappen – Cel Sensibilisatie
CNN – Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel
<http://www.erfgoed.brussels>
broh.monumenten@gob.brussels

HERKOMST VAN DE FOTO'S

Mochten er ondanks onze inspanningen
om alle reproductierechten te betalen
toch nog gerechtigden zijn die niet
gecontacteerd werden, dan worden zij
verzocht zich kenbaar te maken bij de
Directie Monumenten en Landschappen
van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

LIJST MET AFKORTINGEN

AML - Archives et Musée de la
Littérature, Bruxelles (Belgique)
BUP/BSE - Bruxelles Urbanisme
et Patrimoine / Brussel
Stedenbouw en Erfgoed
CIBG - Centrum voor Informatica
voor het Brusselse Gewest
CIDEF - Centre d'Information, de
Documentation et d'Étude du Patrimoine
KBR - Koninklijke Bibliotheek van België
KCML - Koninklijke Commissie voor
Monumenten en Landschappen
KIK-IRPA - Koninklijk Instituut voor
het Kunstpatrimonium / Institut
royal du Patrimoine artistique
KMKG - Koninklijke Musea voor
Kunst en Geschiedenis
KMSKB - Koninklijke Musea voor
Schone Kunsten van België
SAB - Stadsarchief Brussel

ISSN

2034-5771

WETTELIJK DEPOT

D/2018/6860/023

Cette revue paraît également
en Français sous le titre
Bruxelles Patrimoines.

Erfgoed Brussel Reeds verschenen

001 - November 2011
Terug naar school

002 - Juni 2012
De Hallepoort

003-004 - September 2012
De kunst van het bouwen

005 - December 2012
Hôtel Dewez

Extra nummer 2013
Het erfgoed schrijft onze geschiedenis

006-007 - September 2013
Brussel, m'as-tu vu ?

008 - November 2013
Industriële architectuur

009 - December 2013
Parken en tuinen

010 - April 2014
Jean-Baptiste Dewin

011-012 - September 2014
Geschiedenis en herinnering

013 - December 2014
Cultusgebouwen

014 - April 2015
Zoniënwoud

015-016 - September 2015
Ateliers, fabrieken
en kantoren

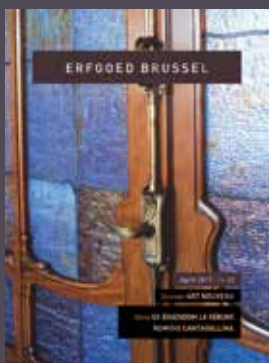
017 - December 2015
Stadsarcheologie

018 - April 2016
De Gemeentehuizen

019-020 - September 2016
Stijlen gerecycleerd

021 - December 2016
Victor Besme

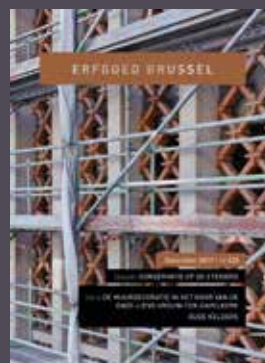
Laatste nummers

022 - April 2017
Art nouveau

023-024 - September 2017
Natuur in de stad

025 - December 2017
Conservatie op de steigers

2018
EUROPEAN YEAR
OF CULTURAL
HERITAGE
#EuropeForCulture

BRUSSEL STEDENBOUW EN ERFGOED
GEWESTELIJKE OVERHEIDSDIENST BRUSSEL

20 €

ISBN 978-2-87584-164-3